

קניה בשביעית בחנות שאינה שומרת שביעית

הרב גדעון בנימין

ראשי פרקים

- א. פתיחה.
- ב. הצגת האיסורים האפשריים בקניית פירות וירקות.
- ג. האיסורים בפירות.
 1. שמור ונעבד.
 2. ספיחים.
 3. פירות שלא נתבערו בזמן הביעור.
- ד. האיסורים באופן הקניה.
- ה. הצגת הבלעה במכירה, בתור פתרון לאיסורים באופן הקניה.
- ו. הצגת פתרון נוסף לאיסורים באופן הקניה.
- ז. קבלת עודף בחנות שאינה שומרת שביעית.

א. פתיחה.

ברצוננו לדון, כיצד ניתן לאדם המעוניין לשמור שביעית בלא להסתמך על "התר המכירה", לקנות בחנות רגילה שאינה קשורה ל"אוצר בי"ד".

ענין זה הוא מעשי במיוחד לאותם בחורים הגרים במקום שאין בו חנות המקפידה על שמירת שביעית, או שקשה לקנות בחנות זו, מפאת גובה המחיר או מסיבות אחרות. לפני שנדון בנושא זה, עלינו לקבוע לעצמנו כיצד אנו מתיחסים ל"התר המכירה". לפנינו לפחות שלוש אפשרויות:

1. "התר המכירה" שריר וקיים, ואין מה להרהר אחריו. אם זוהי התייחסותנו, אין לנו שום בעיה בקניה, ורק יש לדון, אם יש מקום גם לאחר "התר המכירה" לנהוג קדושת שביעית בפירות הנקנים במקום רגיל באופן הרגיל.

עייין ב'אגרות הראי"ה¹, שכתב שיש מקום לנהוג קדושת שביעית גם לאחר "התר המכירה". (ולפלא שלא נהגו כך ברוב המקומות).
2. "התר המכירה" אינו קיים בזמננו מכל וכל.

לצורך מאמר זה, אין הדבר משנה, אם אנו מניחים שמעולם לא היה להתר על מה לסמוך, או שבמציאות זמננו אינו תופס.

3. "התר המכירה" יש על מה לסמוך. אין בידינו כלל לפוסלו על הסף, לא מעיקרא וגם לא במציאות זמננו. אמנם, ברור ש"התר" זה שנוי במחלוקת גדולה, ולכן הן חקלאים והן צרכנים ראוי להם מאד לא לסמוך על "התר" זה, ככל שהדבר בידם.

לעניות דעתי, זוהי ההנחה הקרובה ביותר אל האמת, הן מבחינת לימוד המקורות עצמם, והן מבחינת דרכי פסיקה, בנושא שלרוב הדעות (גם אם שוללות את "התר המכירה" מכל וכל) חיובו בזמן הזה מדרבנן.

אוצר החכמה
13092

מקובל להניח, שבכל מקרה רצוי לקנות בחנות שומרת שביעית, אבל יש לזכור שתוצרת "ללא חשש איסורי שביעית" יכולה להגיע ממספר גורמים, ולעניות דעתי לא הרי זה כהרי זה.

1. תוצרת של יהודים שומרי שביעית, דהיינו שהפקירו שדותיהם ולא עברו על איסורי מלאכה ומספקים תוצרתם באמצעות "אוצר בי"ד". (או לחילופין, שאין בתוצרתם קדושת שביעית, כגון בגידול בחממות - תופעה חדשה בשמיטה זו, המתבצעת בעיקר ב"גוש קטיף"). קנית תוצרת זו - מלבד שישנה כאן קניה מיהודי העדיפה על קניה מגוי, וכן סיוע במצות ישוב הארץ, הרי ישנה כאן תמיכה ביהודים שומרי שביעית כהלכתה "גבורי כח".

2. יבוא מחו"ל - אין איסור, אבל גם מעליותא בעצם הקניה אין כאן.

3. קניה מתוצרת ערבית - אין חשש איסור (בהנחה שהיתה השגחה טובה), אבל יש כאן סיוע לשונאי ישראל בצורה מסיבית.

אין בידי להכריע, האם עדיף להסתמך על "התר המכירה" או לקנות תוצרת זו, אבל לעניות דעתי ברור שישנה כאן בעיה רצינית, במיוחד לאנשים שבמשך כל שאר השנים משתדלים שלא לקנות תוצרת זו.

ב. הצגת האיסורים האפשריים בקניית פירות וירקות.

שני סוגי איסורים ישנם בפירות שביעית:

א. בפירות עצמם - איסור חפצא.

ב. באופן הקניה.

יש לדון ארוכות בכל אחד מהאיסורים, ואנו השתדלנו לקצר בדברים המקובלים והידועים, ולהרחיב רק בדברים שיש בהם בדרך כלל חוסר ידיעה.

ג. האיסורים בפירות.

1. שמור ונעבד.

תניא ב'תורת כהנים'² "ואת ענבי נזירך לא תבצור", מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר".

ומובא שם עוד ב'תורת כהנים':³ "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", מן השבות בארץ אתה אוכל, ואין אתה אוכל מן השמור, מיכן אמרו שדה שנטייה ב"ש אומרים אין אוכלים פירותיה בשביעית וב"ה אומרים אוכלים".
הגמרא במסכת יבמות קכב. אומרת:

"גוי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הן, של עזיקה הן, של נטע רבעי הן, לא אמר כלום, לא נתכוון אלא להשביח מקחו".

נחלקו הראשונים בסוגיא: דעת רש"י בשם רבותיו, וכן הסכים שם ר"ת, ש'פירות עזיקה' היינו פרדס מעוזק וגדר סביב לו לשומרו, ולא אמר הגוי כלום - שאינו נאמן לאוסרם. ומוכח ששמור אסור.

רש"י חלק על דעה זו וסבר, שקודם זמן הביעור מותר לאכול גם מן השמור, ופרש 'פירות עזיקה' לענין מעשרות.

נמצינו למדים, שישנה מחלוקת ראשונים האם מותר לאכול קודם זמן הביעור מן הפירות השמורים.

החזו"א דן בנושא זה בכמה מקומות בספרו, ולדינא - ישנם סתירות בדבריו. יש מקומות שנראה שנטה להקל⁴, יש מקומות שהחמיר⁵, ובמקום אחר החמיר בנעבד והקל בשמור⁶.

הרב קלמן כהנא בספרו "חקר ועיון" תרץ בשני אופנים:

1. החזו"א חזר בו - בתחילה החמיר ולבסוף הקל. (והאריך להוכיח, שמסקנתו להקל היא הסופית).

2. אמנם דעתו להקל, אבל כיון שמהשמר עצמו ודאי שאסור לקנות, לכן ב'סדר השביעית' שנכתב בשנת תרצ"ז, שרוב הפירות היו מיבול גויים, ורק מיעוט של ישראל, לא חילק בדבר, אף שדעתו שמותר לקנות 'שמור ונעבד' שלא מידי המשמר.

וב'מנחת שלמה'⁸ כתב בתורף דבריו "מ"מ לפי מה שנוהגים כהכרעת האחרונים להקל בזה"ז באיסור משומר ונעבד, וגם החזו"א כתב כן בהלכות שביעית וכו', הרי שס"ל שכן הוא המנהג".

וכל זה אף אם לא נתייחס כלל ל"התר המכירה", ולכן אם נצרף התר זה, ודאי שיש מקום להקל במקרה הצורך.

2. ספיחים.

הרמב"ם⁹ אומר:

"כל שתוציא הארץ בשנה שביעית...הכל מותר לאוכלו מן התורה וכו'. ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורים באכילה, ולמה גזרו עליהם מפני עוברי עבירה, שלא ילך ויזרע... בתוך שדהו בסתר, וכשיצמחו יאכל מהם ויאמר ספיחים הן, לפיכך אסרו כל הספיחים הצומחים בשביעית".

גזירה זו היא על צמחים עונתיים, דהיינו שנזרעים מחדש בכל שנה או בכל עונה, אבל לא בצמחים רב שנתיים, עליהם לא גזרו חכמים.

נחלקו הראשונים לגבי צמחים שנזרעו בששית ונלקטו בשביעית:

1. יש אומרים: היות ויש בהם קדושת שביעית, כי בירקות מתחשבים בזמן לקיטה, ממילא יש בהם גם איסור ספיחים¹⁰.

2. יש אומרים שאיסור זה תלוי אם רוב גידולו של הצמח היה בששית או בשביעית¹¹.

3. דעת הר"ש¹² ש"כל שהתחילו לצמוח בששית ונגמר רוב גידולן בשביעית לא מתסרי משום ספיחין".

דעת החזו"א¹³ להקל כדברי הר"ש, כי איסור ספיחים עצמו הוא מדרבנן בלבד. ההבנה המקובלת בדברי החזו"א¹⁴, כל שהיתה נביטה הנראית בשטח בשנה הששית אין בה משום איסור ספיחים.

אף שב'מנחת שלמה'¹⁵ הבנה אחרת עימו בדעת הר"ש והחזו"א, הרי במכתבו¹⁶ לרב קלמן כהנא סיים: "אך אע"פ כן הנני חוזר ומדגיש דכל מה שכתבנו הוא לא למעשה הואיל וכבר הורה זקן".

לפי זה ברור שאפשר לקנות בתחילת השנה השביעית מספר חודשים ירקות, שאמנם תהיה עליהם קדושת שביעית, כיוון שנלקטו בשביעית, אבל לא יחול עליהם איסור ספיחים. בשמיטות הקודמות התפרסם לוח מיוחד המורה עד מתי ניתן להניח שישנם בשוק ירקות שהתחילו לצמוח בשנה הששית.

לאחר תקופה זו, לכאורה אין פתרון לירקות עונתיים.

אמנם גדולי הפוסקים דנו שיש מקום לומר, שבמציאות זמננו שהזריעה הינה ממוכנת ומסודרת ונעשית בשטחים גדולים, אין כלל חשש שאדם יוכל לזרוע באיסור ולטעון שצמח מאליו¹⁷. אך למעשה לא הקלו בכך, כי זהו חידוש גדול לדינא, ויש לדון בו מצד 'לא פלוג'.

3. פירות שלא נתבערו בזמן הביעור.

הרמב"ם¹⁸ אומר:

"פירות שביעית אין אוכלין מהן, אלא כל זמן שאותו המין מצוי בשדה, שנאמר 'ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול'. כל זמן שחיה אוכלת ממין זה מן השדה אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה חייב לבער אותו המין מן הבית, וזה הוא ביעור של פירות שביעית".

נחלקו הראשונים מהו ביעור זה, האם כוונת התורה לאיבוד¹⁹ או להפקר²⁰, וישנם גם שיטות נוספות²¹.

הכרעת האחרונים כדעת הרמב"ן והר"ש שהכוונה להפקר בפני שלושה, ולאחר מכן יכול אף המפקיר לחזור ולזכות בפירות²².

הכרעת הפוסקים שאם עבר ולא ביער²³ נאסרו הפירות באכילה לכל אדם. (עיין בחוברת 'דיני הביעור' פ"ו הערות ט ואילך).

הנידון שלפנינו - האם יתכן שאפשרי יהיה לקנות בחנות שאינה שומרת שביעית, ובכל זאת לא יאסרו הפירות. ובכל ספרי הקיצורים שראיתי סתמו לאסור.

לנושא זה ישנה השלכה מרובה במיוחד בפירות יבשים, קטניות וקופסאות שימורים, הנשמרים זמן רב לאחר זמן הביעור.

לעניות דעתי יש מקום לדון בזה לקולא ממספר סיבות.

1. לשון ה"משנה ראשונה"²⁴: "ואילו היו הפירות בידו עתה אסורים לכל אדם", ובארו אחרונים רבים שדין זה הוא קנס חכמים על העברין, ואם כן אין הקנס אלא כל זמן שהפירות בידו²⁵.

כתבו האחרונים²⁶, שאם נתנם במתנה או הורישם מותרים באכילה, והיינו לשון המשנה שם: "מי שהיה לו פירות שביעית שנפלו לו בירושה או שנתנו לו במתנה ר' אליעזר אומר ינתנו לאוכליהן", והיינו כיוון שאינם בידי העברין יוכל המקבל או היורש לבערם כעת. וכתבו בחוברת הנזכרת, בהערה י"ד: "אבל מכרם אסורים הפירות לקונה". לעניות דעתי מלבד שאינו מוכר, מנין שחכמים קנסו את הקונה, הרי הוא אינו העבריין. כבר כתב הרידב"ז²⁷, שאף במכר מותרים הפירות לקונה, וסברתו כיון שהכסף שקיבל המוכר נאסר - זהו קנסו.

2. נחלקו האחרונים בשגג או נאנס²⁸, ולכן לא ביער האם יאסרו הפירות (עיי"ש בהערות יח ואילך), ודעת החיי אדם וספר השמיטה²⁹ להקל בזה בזמן הזה. נכתב בחוברת הנ"ל בהערה כב, שאדם שאינו שומר תורה ומצוות בכלל, חשוד הוא ופירותיו נאסרים, ואין להכלילו בגדר אנוס או שוגג (בשם אחד מגדולי הפוסקים בדורנו). בהמשך שם כתבו (סימן יא), שאדם שנוהג קדושת שביעית בפירות גוי, וקנה ממוכר שאינו נוהג בהם קדושת שביעית ולכן לא ביערם, לא נאסרו הפירות ויבערם באותו היום שהגיעו לידו.

בארו שם בהערה לח, שנידון זה עדיף יותר משוגג או אנוס, שהרי המוכר הסתמך על הוראת חכם, ומנין נוכל לומר שנאסרו פירותיו³⁰.

לכן נראה, כמו שיש להקל בקונה מיהודי הסומך על ה'בית יוסף', שאין לקנוס אדם המתנהג על פי הוראת חכם, כמו כן, אין לקנוס אדם המתנהג על פי 'התר המכירה', גם אם הקונה אינו רוצה לסמוך על התר זה.

דברתי עם הגר"ש ווייזר בנושא זה (ואמר לי שכל דבריו אינם למעשה), ונטה להסכים דוקא בקניה מיהודי שומר תורה ומצוות, אבל לא מיהודי שאינו שומר כלל תורה ומצוות, שהרי הוא אינו עושה כלל על פי הוראת חכם.

נראה לי, שעדיין יש מקום להקל גם בזה, שהרי אם אנו מסכימים שיש ל"התר" על מה לסמוך, רק שאנחנו איננו רוצים לסמוך עליו, מדוע שנניח שישנו כאן קנס על המקילים. אף אם הם מבעטים בתורה ומצוות, סוף סוף אין כאן איסור ברור, ובהצטרף דעת הרידב"ז שלעולם לא קנסו את הקונה, נראה לי (בינתיים - לא למעשה) שיש מקום להקל בכך.

ד. האיסורים באופן הקניה.

הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פרקים ו-ח מונה ארבעה איסורים שקיימים באופן הקניה: א. איסור סחורה בפירות שביעית³¹.

ב. איסור מכירת פירות שביעית במידה ובמשקל³².

ג. איסור נתינת דמי שביעית לעם הארץ³³.

ד. איסור קנייה מחשוד על השביעית³⁴.

ה. הצגת הבלעה במכירה, בתור פתרון לאיסורים באופן הקניה.

ננסה להוכיח שניתן להימנע מכל איסורים אלו, באמצעות שינוי אחד באופי הקניה. הגמרא בסוכה לט. אומרת:

"הלוקח לולב מחברו בשביעית נותן לו אתרוג במתנה לפי שאין רשאי ללוקחו בשביעית".

שואלת הגמרא: "לא רצה ליתן לו במתנה מהו? אמר רב הונא מבליע ליה דמי אתרוג בלולב". שואלת הגמרא: "וליתיב ליה" (דמי אתרוג) בהדיא? מתרצת הגמרא "לפי שאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ".

דעת רוב הראשונים³⁵ בהסבר טעם איסור זה, מכיון שדמי שביעית יש בהם קדושת שביעית, ואין עם הארץ נזהר להשתמש בהם כראוי.

על מהותה של הבלעה זו פרש רש"י: "שימכור לולב ביוקר עד שיתן לו אתרוג במתנה". נמצא, שהבלעה מועילה לאיסור זה, מכיון שנתן לו אתרוג במתנה, לא נתפסו הדמים בקדושת שביעית, שהרי הדמים ניתנו כתמורה ללולב ולא כתמורה לאתרוג.

יש לדון, האם נוכל באמצעות הבלעה לפתור גם בעיית סחורה בדמי שביעית, שהרי הגמרא לא הזכירה כלל איסור סחורה, וניתן להסביר שסוגיית הגמרא שם מדברת באופן שלא היה איסור סחורה במכירה, כגון שמכר כמות קטנה שנותרה וכד'.

ובחקירה שלפנינו, האם ניתן לומר, שגם אם מדובר במכירה שאופיה מסחרי, כיון שהפירות ניתנים במתנה, הרי אין בהם איסור סחורה, ולא איכפת לנו שהסוחר מקבל את המחיר המלא בהבלעה, או שמא, עדיין דרך סחורה בכך.

תוספות ד"ה "יותר" כתבו, שבדמי אתרוג יש יותר משלוש סעודות, וא"כ לכאורה ברור שלדעתם אין איסור סחורה בהבלעה. וברורה יותר לשון הר"ש³⁶:

"אבל אם ליקט לעצמו וחברו ליקט לעצמו, ומכר אותן ב' חלקים בבת אחת מותר, דהוי כעין הבלעה, כדאמר 'מבליע דמי אתרוג בלולב', אע"ג דאיירי התם לענין דמי שביעית לעם הארץ, הכא נמי לענין סחורה הוי כמבליע שלו בשל חברו".

הנה החזו"א הקשה על הר"ש³⁷, הרי אין כאן כלל הבלעה, שדוקא באופן שכתב רש"י שנותן דמים יתירים בעד הלולב עד שיתן לו אתרוג במתנה, אבל כשמכר דבר שיש בו קדושת שביעית עם דבר שאין בו קדושת שביעית, ולא ייחד דמים לכל אחד, הרי נתפסים חלק מהדמים בקדושת שביעית.

אמנם, מדברי החזו"א לא משמע שהוא חולק על עיקר דינו של הר"ש, שהבלעה פותרת גם דין סחורה ולא רק מסירת דמי שביעית לעם הארץ.

לאחר שהסקנו שאין איסור סחורה בהבלעה, הרי פשוט הדבר שאין איסור שקילה וכו', שהרי אין כאן מסחר³⁸.

לענין לקיחה מן החשוד כל דבר שיש בו זיקת שביעית, לקמן נראה שיש לומר שלאחר "התר המכירה" אין אדם בגדר "חשוד", גם אם לא נקבל את ה"התר" מצד הדין. וזה קל יותר, שהרי אין אנו קונים מן החשוד, אלא מקבלים ממנו במתנה, ובמתנה לא קנסו¹³⁰⁹².

במה מבליעים.

יש לעיין, האם מותר להבליע גם בדבר מועט, שהרי אפשר לומר שבהבלעה כזו ניכר הדבר שבעצם יש כאן מכר של פירות שביעית וההבלעה היא פיקטיבית בלבד (הערמה). שאלה זו מעשית מאד, כאשר אין אנו מעוניינים בעצם לקנות דבר אחר מאותו סוחר, וכל מה שאנו קונים ממנו מחוץ לפירות שביעית, הוא רק על מנת להבליע.

מתוספות בסוכה לעיל, ראינו שאתרוג למצווה ערכו יותר מג' סעודות, ואם כן, לכאורה ראייה פשוטה שמותר להבליע דבר יקר בדבר זול יותר (שמן הסתם לולב שזה פחות מדמי ג' סעודות).

אמנם לפנינו סוגיה ערוכה בנושא זה, אלא שהאחרונים הוכיחו ממנה לכאן ולכאן. הגמרא בבכורות דף לא: אומרת:

"תניא: מעשר בהמה [בעל מום] של יתומים מוכרין אותו, ומעשר בהמה ששחטו מבליעו בעורו בחלבו בגידו ובקרניו. מאי קאמר? אמר אביי, הכי קאמר: מעשר בהמה של יתומים מוכרין אותו בהבלעה. [שואלת הגמרא] מכלל דגדול בהבלעה לא. ומאי שנא מאתרוג בלולב? [עונה הגמרא] התם לא מוכחא מילתא, הכא מוכחא מילתא".

מפרש רש"י: "משום דדמיו [של האתרוג] קלים ואינו ניכר שהבליעם בלולב, אבל הכא.. מוכחא מילתא שמוכר הבהמה דהדבר ידוע שאין עור נמכר כולי האי בדמים יקרים". הרב זילבר¹³⁰⁹³ הוכיח מכאן שאי אפשר להבליע בדבר מועט, ואת דברי התוספות בסוכה תרץ, שיש לחלק בין טפל ממש ובין שני מינים אלא שאחד שווה יותר. מפשטות דברי רש"י מוכח, שהעיקר תלוי בשווי החפצים, ולכאורה יש מכאן הוכחה שאי אפשר להבליע בדבר מועט. את דברי תוספות יש לדחות, שגם לולב למצווה דמיו יקרים.

לכאורה ישנה הוכחה הפוכה ממסקנת הסוגיא, ואיני מבין כיצד הרב זילבר לא התייחס לכך.

רבא דחה שם את הסבר אביי בבביתא, ומסקנתו: "מעשר בהמה של יתומים מוכרין אותו כדרכו, ומעשר בהמה דגדול ששחטו מבליע בעורו". רבא הסביר את דבריו, שכל דין מכירת בשר המעשר לאחר שחיטה הוא איסור מדרבנן, וביתומים לא גזרו כלל, ובגדולים התירו ע"י הבלעה.

מדברי רבא מוכח שאפשר להבליע גם בדבר טפל. ההוכחה אינה תקפה אלא לגבי דבר שאיסורו מדרבנן (כמו מכירת מעשר בעל מום), אבל יש לומר שגם באיסור דאורייתא הדין כך. נוסף לכך יש מקום רב להקל בשביעית בזמן הזה שלמעשה אנו מתייחסים אליה כאיסור דרבנן.

אך עדיין יש לדון, האם מספיק שההבלעה תהיה בשכר הטירחה או בשכר ההובלה, או שיש צורך דווקא בחפץ ממש. מהסוגיה מוכח שאפשר להבליע, אף בדבר הטפל לחפץ (עור וכו').

אמנם נראה פשוט שאין להבליע באריזה, שהרי לאריזה אין כלל מחיר. ואף שהמוכר לא יתן אריזה לאדם שאינו קונה אצלו דבר, אבל כל שקונה אצלו, נותן לו האריזה במתנה, ואריזה אינה דומה כלל לעור, שיש לו מחיר, אלא ש"אין דמיו יקרים" (רש"י).

ועיין ב"שבת הארץ"¹, שסובר שאפשר להבליע גם בשכר הטורח. אמנם הרידב"ז בתשובתו² כתב שאין להבליע בשכר בטלה וטרחא, וצריך עיון לדינא.

מבחינה מעשית - הבלעה שייכת בחורף של שנת השמיטה בירקות, כיון שיש בהם כבר קדושת שביעית, אך לא בפירות. לעומת זאת, בתחילת השנה השמינית שייכת הבלעה בפירות אך לא בירקות, כיון שבירקות כבר אין קדושת שביעית.

נשאלתי, האם בחנויות גדולות (שופרסל וכדומה) שייך בכלל הבלעה, ויש לדון בשתי נקודות:

1. הקופאי אינו בעל החנות, ואין לו רשות מהבעלים לתת סחורה בחינם. אמנם אפשר לומר, שהיות וסוף סוף גובה כל הסכום ע"י הבלעה, הרי יש אומדנא המוכיחה שבעל החנות מסכים לכך. (וכמובן שניתן להגיע להסכם עם בעל החנות).
2. בחנות זו מקבל הקונה חשבונית, ושם כתוב פירוט המוצרים ומחיריהם, וא"כ מוכח שהכסף נגבה תמורת תוצרת שביעית ולא ניתן בהבלעה. ויש לדון, אף אם בעל החנות יסכים שלאחר קבלת החשבונית, המחיר המלא יהיה תמורת החפץ שאין בו קדושת שביעית, הרי ישנה כאן הערמה מוכחת, וצריך עיון.

אך שמעתי שבחנות 'ברכת רחל' בירושלים נכתב באופן בולט בחנות, וגם על החשבונית, שהתשלום הוא עבור שאר המוצרים. וכנראה שהרב המשגיח הבין, שאין נפקא מינה בכך שבחלקה הראשון של החשבונית מצוין מחיר הפרי הקדוש, כיון שבסופו של דבר המוכר מודיע שהוא גובה רק תמורת שאר המצרכים, ולעניות דעתי, עדיין צריך עיון, אם אין כאן הערמה מוכחת.

ו. הצגת פתרון נוסף לאיסורים באופן הקניה.

התר בהנחה שסוחר עושה ע"פ חכם.

התר ההבלעה אינו תמיד ריאלי, שהרי לעיתים אין במה להבליע, ולפעמים אין הסוחר מוכן לשתף פעולה. נוסף לכך ישנה הבעיה שהזכרנו לעיל בחנויות הנותנות חשבונית.

פתרון פשוט ביותר מבחינה מעשית נמצא ב'מנחת שלמה'⁴³ לגאון הרב שלמה זלמן אויערבך. תחילה נביאו ואח"כ נדון במספר נקודות.

הרב מתבסס על המבי"ט ושיטתו היא, שישנה קדושת שביעית בפירות גוי. המבי"ט כתב שמותר לאדם הסובר כשיטתו (דהיינו שיש בהם קדושה) לקנות מאדם שאינו נזהר בכך, וגם מותר למסור להם פירות שביעית, ואין צריך לחשוש שלא יאכלום בקדושה. למרות שלכאורה יש כאן "לפני עור", אך כיוון שסומכים על המתירים ממילא אין כאן "לפני עור". מוכח מדבריו שני דברים:

1. איסור סחורה הינו על המוכר בלבד ולא על הקונה, שהרי אם היה האיסור גם על הקונה, הרי ודאי שלא היה יכול לקנות, שהרי לקונה יש איסור עצמי.
 2. אין דין "לפני עור", לא רק כש"המכשיל" מסכים שישנן שתי דעות לגיטימיות, והוא עצמו מחמיר וה"נכשל" מקל, אלא אף במקרה שה"מכשיל" בטוח שחברו טועה לגמרי (כמו במקרה של המבי"ט, שכידוע חלק בכל כוחו על ה'בית יוסף' בענין זה), אבל כיוון ש"הנכשל" יודע שיש אוסרים והוא מקל מסברה עצמית או ע"פ הוראת חכם (בנידון שלנו "התר המכירה"), אין דין "לפני עור".
- בהמשך הביא שכך היא גם דעת ה'כתב סופר'⁴⁴, ונחלק בכך על 'שער המלך'⁴⁵. ודעת ה'כתב סופר' שדין זה הוא גם באיסור דאורייתא, שהרי הוכיח זאת מזה שלא נמנעו בית שמאי לתת מבנותיהם לבית הלל, אף שלדעתם היתה אשה זו אסורה על הנושאה, אבל כיוון שבית הלל עצמם התיירו, נתנו להם בית שמאי מבנותיהם.
- מסיים הגרש"ז, שאף אם נחשוש לדעת 'שער המלך', הרי בשביעית שהוא מדרבנן בלבד, וגם רוב המחמירים אינם סוברים ש"התר המכירה" ודאי לא מועיל (מזה שאינם אוסרים כליהם של המתירים לפחות כשאינם בני יומם), ודאי שיש לסמוך להקל. עוד הוסיף וזה לשונו:

"ואף שלרגל התפשטות ההיתר יש הרבה חנוונים שלצערנו הגדול אינם יודעים מאומה מדיני שביעית. מכל מקום, אם ברור הדבר, שאלמלי היו יודעים היו שומעים ודאי למתירים, אין לחוש בזה משום נתינת מכשול"⁴⁶.

ונראה שנוסף למחלוקת הבסיסית בגדר "לפני עור" יש לדון בשתי נקודות נוספות:

1. הגרש"ז כתב שאיסור סחורה הוא על המוכר בלבד, והוכיח שכך היא גם דעת ה'נודע ביהודה'⁴⁷ וה'כפות תמרים'⁴⁸. אכן, אין דבר זה מוסכם, ועיין ב"משנת בנימין" לרב זילבר⁴⁹. לא נדון בראיות לכאן ולכאן, אבל מסברה יש לדון בגדר איסור סחורה: מצד אחד ניתן לומר, שהתורה אמרה "לאכלה" ולא לסחורה, והיינו שהתורה התירה רק לאכול ולא לסחור, ואם כן, אף אם נאמר שבמעשה הקניין גם הקונה משתתף (והרב זילבר כתב שעיקר הקניין נעשה על ידי הבעלים, ואינו נראה לי כלל), אבל הקונה כוונתו לא לסחורה אלא לאכילה, ואם כן אינו בגדר האיסור.

מצד שני ניתן לומר, שהתורה התכוונה שפירות שביעית הם חפצא של קדושה, ואם כן הסחורה בהם היא זלזול בקדושתם, וממילא יש לומר שבזלזול זה משתתף גם הקונה. (ויש להאריך בגדר קדושת שביעית, האם היא באמת חפצא של קדושה כמו בקודשים או תרומה).

2. הגרש"ז מציין בדבריו, שכל הפתרון הנ"ל יכול להועיל דוקא בסוחר שומר מצוות, שיודע מההתר וסומך עליו, או שלפחות "אלמלי היו יודעים היו שומעים ודאי למתירים, אין לחוש בזה משום נתינת מכשול" (לשון הגרש"ז) אך מה נעשה בכל אותם יהודים שבעונותנו הרבים אינם מעוניינים כלל בקיום מצוות, הרי קשה לומר עליהם שסומכים על דעת המתירים. הגאון ר' שמעון וייזר אמר לי שבאמת הוא סובר שאין התר זה לגבי אנשים שבדרך כלל אינם שומרים מצוות, ונוסף לכך יש עליהם גם דין חשוד שאין קונים ממנו כל דבר שיש בו זיקת שביעית (ולכאורה לפי זה, גם ההתר של הבלעה אינו קיים אלא בעם הארץ ולא בחשוד).

ונראה לי שיש לדון בכך לקולא משתי סיבות:

1. יש לומר שרוב האנשים שאינם שומרי מצוות, הרי עושים זאת לתאבון בלבד, ואם כן ודאי שנוכל לומר גם עליהם, שאם היו יודעים שישנה שיטה המתירה כן, היו סומכים עליה.
2. גם אם לא נאמר כך, כיוון שהנחנו במאמרנו שיש למתירים על מה לסמוך, אם כן לא נאמר עליהם שהם עבריינים, וממילא אין כאן דין "לפני עור", שהרי סוף סוף יש להם על מה לסמוך. ובשלמא, אם היינו סוברים שאין לשיטה זו כלל על מה לסמוך, אם כן אין לנו התר ל"הכשיל", אלא במקרה שסומך על הוראת חכם, אבל כל שלא היה סומך ה"נכשל" על הוראה זו, אין לנו התר להכשילו. אבל כיוון שאנו בעצמנו סוברים שלשיטה זו יש על מה לסמוך, אין לנו לומר שישנו כאן "לפני עור". וצריך עיון.

לסיכום:

המצב הרצוי לקנות בחנויות שביעית ולחזק ידי השובתים כהלכה. במקרה הצורך יש להקל לקנות בחנות רגילה, במידה ואין הפרי אסור מדין ספיחים. קניה זו מתאפשרת בשני אופנים:
1. קניה בהבלעה (לפי הכללים כנ"ל).
2. קניה רגילה לדעת הגרש"ז.

ז. קבלת עודף בחנות שאינה שומרת שביעית.

יש לברר, אם אדם קנה בחנות רגילה ע"פ אחד האופנים הנ"ל וקיבל עודף, לכאורה יש לחשוש שכסף זה הוא מדמי שביעית, שהרי הכספים שמקבל החנוני נתפסים בקדושת שביעית, ואם כן נצטרך להתנהג בעודף בקדושת שביעית, על כל המשתמע מכך. הגרש"ז אויערבך⁵⁰ דן בענין זה, ומקדים שמותר לומר למי שחשוד על השביעית: תן לי שקל הקדוש בקדושת שביעית, ואני אתן לך שקל אחר תמורתו, ואין כאן מסירת דמי שביעית לעם הארץ, שהרי לא נוסף לעם הארץ דמי שביעית, וכל שכן שמותר לומר כך לאדם הסומך על התר המכירה, שהרי אין כאן כלל "לפני עור", כנ"ל. לפי זה, לדוגמא, אדם שנתן מטבע של חמישה שקלים תמורת פרי ששווה ארבעה, ומקבל כעודף שקל (הקדוש בקדושת שביעית), הרי יכול לומר למוכר, שהקדושה של השקל תחול על השקל החמישי במטבע, (שהרי מהמטבע של חמישה שקלים נתפסו בקדושת שביעית רק ארבעה שקלים שהם מחיר הפירות).

נראה שאם דבר זה אינו אפשרי, ישנו פיתרון לחלל מדי יום את דמי השביעית שבידינו על מאכל שווה פרוטה (שכמובן אינו קדוש בקדושת שביעית), ולאכול מאכל זה בקדושת שביעית. יש שנוהגים לעשות כן גם אם קונים בחנות שביעית, כי חוששים שקיבלו מטבעות קדושות ממקומות אחרים, ואף שיש חולקים על תקנה זו, וסוברים שאי אפשר לחלל דמי שביעית אלא בשווים, הרי יש מקום להקל בענין זה⁵¹.

הערות

1. חלק א סימן שיג.
2. פרשתא א פרק א, ג.
3. שם, שם ה.
4. ספר זרעים ו ה-ו.
5. שם ט יב, 'סדר השביעית'.
6. 'אגרות החזו"א' חלק ב סימן קסב.
7. 'חקר ועיון' סוף חלק א.
8. 'מנחת שלמה' סימן מד.
9. רמב"ם הלכות שמיטה פרק ד הלכה א, ב.
10. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכות יא, יב.
11. תוספות קידושין ב: סוף ד"ה "אתרוג".
12. שביעית פרק ט משנה א, וכנראה גם הרמב"ן (על התורה ויקרא כה ה).
13. סימן ט סעיף קטן יז, וב'סדר השביעית'.
14. משנ"י חלק א סימן לו - עבודתו של הרב קליין, לפי מו"מ שהיה לו עם החזו"א, ואמנם החזו"א לא התייחס.
15. 'מנחת שלמה' סימן מט.
16. שם סימן נ.
17. 'מנחת שלמה' שם, ועוד.
18. הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה א.
19. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה ג.
20. רמב"ן על התורה ויקרא כה ז.
21. ראב"ד שם.
22. מהר"י קורקוס שם, 'פאת השלח' כז ג, ועוד.
23. רמב"ן על התורה שם. חזו"א 'סדר השביעית' סעיף קטן א סוף ד"ה "פרי".
24. פרק ט משנה ט.
25. רידב"ז 'משמרת להבית' סימן י סימן ג הערה לה.
26. רידב"ז שם, בשם מהר"י אלגאזי.
27. רידב"ז, הערות ל'משמרת להבית' אות לה.
28. 'שערי צדק' יט ה.
29. פרק ט י, ובהערה 7.
30. וכן דברי הגר"ב זילבר שליט"א בספרו.
31. פרק ו הלכה א, ומקורו במשנה פרק ז משנה ג וב'תורת כהנים'.

32. שם הלכה ג, ומקורו במשנה פרק ח משנה ג.
33. שם פרק ח הלכה י, ומקורו בסוכה לט.
34. שם פרק ח הלכה יד, ומקורו בבכורות פרק ד משנה ח.
35. תוספות ד"ה "שאיין", ושאר ראשונים שם.
36. שביעית פרק ז משנה ג ד"ה "ירושלמי" באמצעו.
37. סימן יג סעיף קטן כ.
38. וכן פירש בשו"ת 'משנת יוסף' שם סעיף קטן ד, והרב משה שטרנבוך פרק ד סעיף ה.
39. הלכות שביעית סימן ט סעיף קטן סב.
40. 'הלכות שביעית' סימן ט.
41. 'שבת הארץ' פרק ח סימן יא.
42. סימן ג תשובה ב.
43. 'מנחת שלמה' סימן מד.
44. חלק יורה דעה סימן עז.
45. הלכות אישות פרק ז הלכה יב.
46. גם הגרב"י זילבר סובר כך בסוף ספר 'ברית עולם' אלא שמסיג מעשית מפתרון זה.
47. אבן העזר סימן עז.
48. סוכה דף לט.
49. סימנים ט-י שהאריך בזה בשקלא וטריא.
50. 'מנחת שלמה' סימן מה.
51. 'משנת יוסף' חלק א עמוד ע.

מאי טעמא דשביעתא ?
 ...אמר הקב"ה לישראל זרעו שש
 והשמיטו שבע,
 כדי שתדעו שהארץ שלי היא!

(סנהדרין לט.)